

Sait Çetinoğlu: 30 Ocak 1923; Nüfus Mübadelesi Yoluyla Elen Toplumunun Tasfiyesi

Posted on 25/09/2017

Osmanlı imparatorluğunun Arap ve Balkan eyaletleri ayrı bir ülkeler halinde bölündükten sonra uluslar arası toplu durum bir Türk devletinin kuruluşunun şartlarını da olgunlaştırmıştır[1]. Ortada kurtarılacak bir İmparatorluk da kalmadığından, İttihatçıların ardıllarının elleri daha rahattır, Türk olmayan unsurlara karşı davranışlarında sakınacak bir durumları da yoktur.

Nüfus Mübadelesi yoluyla tasfiye

Lozan'a gelindiğinde Gayrimüslim nüfusun büyük bölümü Anadolu'dan sürülmüş, 1915 Soykırımı ile Ermeni nüfus sorunu da çözülmüştür. Milli Mücadele öncesinde bu unsurların mallarına ve işyerlerine el konulmuş durumdadır. "Rum ve Ermenilerin ayrılışlarının dolaysız bir sonucu olarak Türk eşrafı, terk edilmiş iş ve topraklara el koyma olanağı buldu... Anadolu taşra burjuvazisini milliyetçi davaya çeken bir etken, Rumlar ve Ermenilerin el konulmuş topraklarına, atölyelerine ve işlerine geri dönme olasılığıydı".[2] Erzurum Kongresinin ana temalarından biri de bu korkudur, Sivas kongresinde bu tema daha da net

vurgulanacaktır. 30 Ocak 1923 tarihine gelindiğinde nüfus mübadelesine konu olacak Rum nüfus da çok azalmış, 1923'te Ermeni nüfus da 100 binin altına indirilmişti. Anadolu nüfusu aşağı yukarı dinsel açıdan homojenleştirilmiştir!. Dinsel homojenliğin yetmediği ise sonraki yıllarda anlaşılacaktır.

Konuya Rum nüfus açısından bakarsak: "Rumların Türkiye'den göçü 1912 Balkan Savaşı ile başlamış ve bu tarihlerden sonra sürekli olarak yaşanmıştır. Göç hareketi, ilk olarak 1914-15 yıllarında Jön Türklerin Ege kıyılarını askeri nedenlerle Türkleştirme politikasının bir sonucu olarak en üst noktasına ulaşmış, daha sonra 1922-23'de, Yunan ordularının Anadolu'da felaketle sonuçlanan yenilgileri sonunda bir kez daha çok büyük boyutlarda yaşanmıştır. Terk ettikleri ülkenin ekonomik yaşamında önemli bir rol oynayan bu Rumların yerlerinden ayrılışları da acele ve telaş içinde olmuştur. Bu Rumlar, mallarının büyük bölümünü geride bırakarak muzaffer bir ordunun önünde kaçmaya çalışan insanlardır." [3]

"1914 yılında Anadolu'da 2 milyon Rum yaşamakta. 1922 yılında Yunanistan'a Anadolu'dan göç eden Rum sayısı 1 milyon kişi, 1914'ten 1922 yılına dek Rum nüfusunda hiçbir artış olmadığı kabul edersek, 1922 yılında yaşanan göç olayından sonra geride 1 milyon kişilik bir nüfusun kaldığı anlaşılır. Bunların 1.192.356'sı mübadele antlaşmasıyla 1925 yılının sonuna dek Türkiye'yi terk etmişler, 120 bini ise mübadele dışı tutulup İstanbul, İmroz ve Bozcaada'da kalmışlardır. Bu rakamlara göre, gidenler ve kalanların sayısı göz önünde bulundurulduğunda 687.644 Hıristiyan Rum Anadolu'yu terk edememiştir... [Ü]lkeyi terk edemeyen nüfusun büyük çoğunluğunu erkeklerin oluşturduğunu gösteriyor. Bu erkeklere ne olmuştur? Bizce, bir kısmı a- beyaz ölüm yollarında, b- amele taburlarında, c- savaş esnasında ölmüşlerdir. Diğer kısmı, a- çeteler tarafından, b- doğrudan doğruya askerler tarafından katledilmişlerdir. Diğer bir kısmı ise yakınlarıyla birlikte İslamlaşarak Anadolu'da kalmış olmalıdırlar. Bunlar bazı ücra köylerin sakinidirler." [4]

Savaş sonrasında, bu terk edilen veya ettirilen toprakların ve gayrimenkullerin devlet eliyle dağıtılmasının ya da yerel eşraf tarafından el konulmasına göz yumulmasının, yeni rejimin

siyasal destek sağlamasında ve kadrolarının oluşturmada etkili araçlardan birisi olarak değerlendirebiliriz.[5] Keyder, Anadolu’da toprak-emek oranının yüksek olduğu koşullar altında, toprağın adil bölüşümü doğrultusunda fazla baskı gelmemiş olmasını bu el koymaların siyasal ve ekonomik etkilerine bağlanabileceğine işaret etmektedir.[6]

Terk edilen mallara ilişkin bir fikir vermesi bakımından sadece İzmir’de terk malların dökümünü Maliye Vekili Hasan Fehmi Bey 18 Haziran 1924 günlü Anadolu Gazetesiyle yaptığı söyleşisinde: “Rumlardan 10.678 ev,2.173 dükkân ve mağaza, 79 fabrika, 2 hamam, 1 hastane; Ermeni ve Musevilerden 1.600 ev, 2.821 dükkân ve mağaza, 89 fabrika, 2 hamam, 1 hastane”[7] kaldığını belirtmiştir. “Müdafaa-i Hukuk-u Milliye Cemiyetlerinin hedefi, gayrimüslimlerin mülksüzleştirilmesi sonucu oluşan ‘Türk Mülklerini’ savunmaktır. Cemiyetin en faal oldukları yerler mülksüzleştirmelerin yaşandığı bölgelerdi... Yeni zenginleşen tabaka ise, hem mülklerini kaybetmemek hem de geri dönecek Ermeni ve Rumların intikamından korktukları için aslanlar gibi savaşmaya hazırdı.”[8]

Burada bir örnek olarak Ermeni zenginleri fırtınası[9] olayını hatırlatalım 1924 tarihinde bir yolunu bulup Türkiye’ye geri dönen Ermenilere ilişkin 2 Nisan 1924 tarihli gazetelerde ‘Türk pasaportuyla giden azınlık mensuplarının dönmesine bile izin verilmezken, yabancı pasaportuyla ülkeden çıkan kimselerin tekrar yurda dönüp mallarına nasıl sahip çıkabilir’ şeklinde yazılarla - yayınlar aylarca sürmüştür- başlayıp fırtınaya dönüşen, sonuçta içişleri vekili başta olmak üzere birçok bürokratın başını yiyen ‘Ermeni Zenginleri Fırtınası’ olayı, nasıl bir kıskançlıkla el konulan malların aslanlar gibi müdafaasının yapıldığının bir örneğidir.

“Türk hükümeti de sürgündekilerin geri gelmesini istemiyor onun için, ‘geri gelenlerden isteyen bir ay zarfında geri gidebilir, yoksa başlarına geleceklerden biz sorumlu değiliz’ türünden tehditkâr bir bildiri yayınlıyor.”[10]Malların iadesini isteyip mahkemeye başvurarak, mahkemeden mülklerin kendilerine ait olduğuna dair teyit almalarına rağmen, “İçişleri Bakanlığının bu gibi mülklerin teslim edilmemesi konusunda emri var”[11]denilerek

geri verilmemesi, ısrar edenlerin üzerine kiralık katiller gönderilmesi[12] ve çeşitli baskılar üzerine Soykırımdan kurtulanların büyük bölümü öz topraklarından tekrar ayrılarak çeşitli ülkelere dağıldılar. Sarkis Çerkezyan Soykırımdan kurtulan babasının başından geçenleri şöyle anlatıyor: “Avukat, ‘aman Çerkez Ağa hiç sesini çıkarma, malım derseni seni de asarlar, sehpa orada’ diyerek durumu kavramasını ve ona göre davranmasını istiyor babamdan.”[13] Canını kurtarmak isteyenler mallarını terk etmek zorunda kalıp başka diyarlarda geleceklerini kurmaya çalışıyorlar.

“Cumhuriyet Devleti, arazi ve teşvikleri kendi güvendiği adamlarına dağıtan ve bu yolla kendini sorgulanamaz konumunu hukukun üstüne yerleştiren klasik patrimonyal Osmanlı Devletinin adeta yeniden dirilen biçimiydi... Devletin, cumhuriyetin kurulmasından önceki savaşlar sırasında edindiği maddi kaynaklar, daha sonra güçlenmesinde de etkili oldu. Gayri-Müslim nüfus saf dışı bırakılınca, onlara ait mülkler ve konumlar, yeni devletin - artık halka dağıtılabilecek olan- kaynakları arasında yer aldı. Bu dağıtım, hem yerli bir burjuvazinin yaratılmasını hızlandırdı, hem de bu sınıfı devlete bağımlı kılmayı kolaylaştırdı... Dahası, ortaya çıkan iş fırsatlarını hızla kullanan cumhuriyet dönemi Müslüman işadamları, devlete çok daha fazla bağımlıydı”[14] sözleriyle Keyder, nüfus mübadelesinin işlevini ve kimlerin lehine sonuçlandığını belirtmektedir.

Yağmanın boyutlarını anlayabilmek açısından kendilerini “vatanın asıl evlatları” olarak gören kişiler ve onların siyasal temsilcilerinin, Anadolu Rumlarından kalan malların talanında nasıl bir yarışma içerisinde olduğunu Lozan Konferansı sırasında İsmet İnönü ile Başbakan Rauf Orbay arasındaki yazışmalardan da anlıyoruz. “2 Aralık 1923 günü Rauf Orbay’ın İsmet Paşa’ya yolladığı telgrafta Batı Anadolu’da evsizler yerleştirildikten sonra ‘daha altmış bin hane iskân olunabilir’ denilmektedir. Yaklaşık bir buçuk ay sonra İsmet Paşa, Başbakan Rauf Orbay’a yolladığı 20 Ocak 1923 tarihli telgrafta aynı durumun halen geçerli olup olmadığı tekrar sormaktadır. Bu soruya, 23 Ocak 1923 tarihinde, Başbakan Rauf Orbay’ın verdiği cevap anlamlıdır: ... ‘bugün oraya ancak yirmi bin hane kolaylıkla kabul olunabilir.’”[15] Bir buçuk ay içerisinde yani göz açıp kapayıncaya kadar Rumlara terk

ettirilen hanelerin 2/3'sine el konulmuş ya da peşkeş çekilmiştir.

Terkedilmiş (terk ettirilmiş terimi daha uygun düşer) Rum malları üzerindeki işgallerin dışında bir başka konu da terk edilmiş evlerin içindeki malların yağma edilmesidir. Rumların erken gidişi ve Rumeli Müslümanlarının yaklaşık bir yıl sonra gelmiş olmaları yağmayı kolaylaştırmıştır. “Yağmalar kitlesel boyutlara ulaşmış... Milli Mücadeleden sonra Ege’de sanki bir ‘Altına Hücum’ dönemi yaşanmıştır. Anılan dönemde Afyon, Uşak, Kütahya, Eskişehir gibi iç Ege şehirlerinden, hatta Konya, Yozgat, Kayseri gibi İç Anadolu şehirlerinden kitleler kalkarak, Rumların terk ettiği mallara el koyup, bunları yağmalamaktadır. O dönemde yağmacıların sayısının 200.000’e kadar ulaşmış olduğu tahmin edilmektedir”[16]

Yağma ve soygunun yazıya dökülmesi bile korkunçtur: “Honaz’ın o zamanki ağalarından bazıları; bazı zaptiyeler, bazı südübozuklar Rumların evlerini paluçka etti... Yağma, soygun! ‘çarpıcı’ denen biri evlerdeki dikiş makinalarını paluçka etmiş. ‘parpıcı’ evlerdeki kap kacağı paluçka etmiş. Kimi Yorgan yastık, kazan kaynatma toplamış. Evlerde ne varsa, kiremidine, kapısına, penceresine kadar paluçka edildi. Kimileri bu paluçkayla zengin oldu”[17] Çekilen peşkeşin boyutlarıyla ilgili olarak Türk İli gazetesinin yaptığı incelemede İzmir’in seçkin bir semtinde Terkedilmiş mallara yerleşenleri şöyle sınıflandırıp: “Rumlardan kalan terk edilmiş evlerin 44’ünde memurların, 27’sinde harikzadelerin, 14’ünde kendine harikzade süsü veren fırsatçıların, 52’sinde mübadele göçmenlerinin,... En güzellerinden 13 evde de, hükümetten senede 3-4.000 lira ‘tahsilat’ alan mebusların oturduğunu” [18] okuyucularına duyuruyordu. Ahmet Emin yalman: “Talan hırsının bu kadar umumi olmasının başlıca sebebi, derebeyi tavrı takınan bir takım politikacıların talandan geçinmeleri ve bunların eskiden beri malum olan hareketlerine sırf kendileri ilerde bir politika aleti, bir susturma vasıtası diye kullanmak hesabıyla göz yumulmasıydı”[19] sözleriyle o günlerin tanıklığını yapıyor. Lozan’da mübadele komisyonlarında yapılan müzakerelerde: “El konulan malların tazmin edilmesi konusunda getirilen zorunluluk Türkiye’nin yararına işledi. Türkiye’de Rum göçmenlerin mallarına bu tarihten önce büyük ölçüde el konulmuştu. Buradan da anlaşılacağı gibi, Türk

delegasyonu savaşın galip gelen tarafı olduğunu hatırdan çıkarmamıştı.”[20] Bu fiili durum karşısında komisyonlarca yapılacak bir işlem kalmamıştı. Rumların bıraktıkları yerler Rumelili göçmenler gelene kadar el konulduğundan, Yunanistan’dan gelen mübadiller ancak bulabildikleri yerlere yerleştiler.

Nüfus mübadelesiyle de Anadolu’nun homojenleştirilmesinde ve Gayri Müslimlerin mülksüzleştirilip ‘yerli’ burjuvazi yaratılmasında epey mesafe kaydediliyordu. Ancak Bütün bu yapılanlar yine de bir miktar önemli Gayri Müslim sermayenin ve iş gücünün kalmasını önleyemeyecekti. Bu iş kollarına ve işgücüne yönelik tasfiyeler ‘Cumhuriyet’ rejiminin neredeyse temel politikalarından biri haline gelecektir dersek abartıya kaçmış olmayız.

“Nüfusun %20’sini oluşturan Hıristiyanlar da sınıf farklılıklarına sahipti. Nüfusun bu bölümü arasında zenginler de vardı yoksullar da. Zenginler küçük bir azınlıktı. Genel olarak Rumlar Rumları, Ermeniler de Ermenileri sömürüyordu. Rum ve Ermeni mülkleri bütün Türklere değil; zaten zengin ve güç sahibi olan bir kesime dağıtıldı. Toplumun Hıristiyan kesiminde olduğu gibi Türk kesimi de küçük bir zengin azınlık ve büyük bir yoksul çoğunluktan oluşuyordu. Gayrimüslim toplumun terk etmek zorunda kaldığı mülkler de ‘ahaliye’ değil ‘bazı’ Türklere dağıtıldı. Açık bir sınıf mücadelesi olarak yaşanmasa da burada ciddi sınıfsal ayrımlar vardı”[21]

Bazı özel nedenlerle mübadele dışı tutulan gayrimüslimler de vardı. Bunlar Milli Mücadelede Hükümete yardımı dokunanlardı. “1921 yılında Söke’de, Yunanlıların kötü muamelelerine karşı Türk halkını koruyan ve Türkiye lehine casusluk yaptığı anlaşılan Konstantin Portil oğlu Dimitri’ye, 17 Aralık 1924 tarihli Hükümet kararıyla, Türkiye’de kalma izni verildi. Yine benzer şekilde, yine aynı gerekçelerle, Söke’de Türk halkına birçok yardımı dokunan Doktor Perikli Efendi’ye ve Bodrum’lu İstemat Zihni Efendi’ye de, Hükümet kararıyla, mübadele kararları uygulanmadı”[22]

Dipnotlar:

- [1] Keyder Çağlar Türkiye Demokrasisinin Ekonomi politiği, Geçiş Sürecinde Türkiye der. Schick-Tonak. S 44
- [2] Keyder Ç. Türkiye demokrasisinin... s 43
- [3] Belli Mihri Türkiye-Yunanistan Nüfus Mübadelesi Çev. Müfide Pekin Belge y.2004 s 23
- [4] Erbil Pervin Anadolu Ağlıyordu...s 94-95
- [5] Arı Kemal Büyük Mübadele Tarih Vakfı Yurt Y.2003 s 130
- [6] Arı K. Büyük Mübadele s 131
- [7] Arı K. Büyük mübadele s 12
- [8] Uzun Cem Kemalizm Sol Değil Antikapitalist Y. 2004 s 118, 119
- [9] YalmanAhmet Emin Gördüklerim Geçirdiklerim s 115-125
- [10] Çerkezyan Sarkis Dünya Hepimize Yeter Belge Y. 2003 s 48
- [11] Çerkezyan S. Dünya... s 44
- [12] Çerkezyan S. Dünya... s 44
- [13] Çerkezyan S. Dünya ... s 59
- [14] Keyder Çağlar, Nüfus Mübadelesinin Türkiye Açısından Sonuçları. Egeyi Geçerken Der. Hirschon çev . M.Pekin-E.Altınay İst Bilgi Ün.Y. 2005 s 62-64.
- [15] Aktar Ayhan Nüfusun Homojenleştirilmesi ve Ekonominin Türkleştirilmesi Sürecinde bir Aşama, Ege'yi geçerken s127,128
- [16] Aktar A. Nüfusun.... s 131
- [17] Yalçın Kemal Emanet Çeyiz , Mübadele İnsanları Belge Y. 1998s 13
- [18] Arı K Büyük Mübadele s 116
- [19] Yalman A.E. Gördüklerim... s 126
- [20] Belli Mihri Türkiye_Yunanistan... s 38
- [21] Uzun Cem Kemalizm... s 118, 119
- [22] Okutan Çağatay Tek Parti Döneminde Azınlık Politikaları İst Bilgi Ün.Y.2004 s230

Diğer Yazıları: <https://tarihvetoplumlar.com/sait-cetinoglu/>